

Mönstrandens drogvanor 2004

Ulf Guttormsson

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning

Rapport nr 86

Stockholm, 2005

Sammanfattning

I samband med de teoretiska proven vid mönstringen besvaras ett kortfattat frågeformulär om drogvanor. Detta sker anonymt och efter avslutat ifyllande lägger respondenten själv sin blankett i en uppsamlingslåda. Rikstäckande studier av mönstrandens drogvanor har genomförts sedan 1970 och hittills har över 1 400 000 personer deltagit. Handikappade, kroniskt sjuka och invandrare utan svenskt medborgarskap deltar inte i mönstringen till svensk värnplikt.

År 2004 svarar 23% att de röker, varav en tredjedel röker dagligen. Samma år snusar 33%, varav tre fjärdedelar gör så varje dag. Sedan 2000 har rökningen minskat (från 27%) medan snusningen varit relativt oförändrad. Grupperna överlappar delvis varandra då 15% både röker och snusar 2004.

Till följd av att alkoholfrågedelen utökades år 2000 blev jämförbarheten över tid för berusningsfrågan lidande. Berusningsvanornas utveckling kan dock sammanfattas så att de minskade i omfattning under 1980-talet, ökade under 1990-talet och har nått en plåtå under 2000-talet. Andelarna som aldrig berusar sig eller inte dricker överhuvudtaget har samtidigt ökat med några procentenheter under 2000-talet. År 2004 svarar 16% att de aldrig berusar sig varav 12% inte dricker överhuvudtaget samtidigt som 13% dricker sig berusade åtminstone någon gång i veckan.

Vissa förändringar har skett i val av berusningsdrycker. Starköl är fortfarande vanligast även om andelen som dricker detta i berusningssyfte har minskat från 76% 1992 till 66% 2004. Den näst vanligaste berusningsdrycken är sprit, vilket ca 50% angett alltsedan 1981. Andelen som konsumerar hembränd sprit i berusningssyfte ökade från 9 till 31% mellan 1988 och 1998 men har därefter minskat till 12%. Även folkölet nådde en topp 1998 (46%) efter en ökning från ca 20% i början av 1980-talet, men 2004 anger endast 22% det som en berusningsdryck. Sedan 2000 är (stark) cider vanligare än folköl och har därmed övertagit tredjeplatsen.

Narkotikaerfarenheten har genomgått likartade förändringar som det mest frekventa berusningsdrickandet. Under 1970-talet uppgav i grova drag 17% att de prövat narkotika och tidsseriens topp (19%) uppmättes 1980. Efterföljande tioårsperiod minskade narkotikaerfarenheten relativt kraftigt men mellan 1992 och 2002 tredubblades narkotikaerfarenheten från 6 till 18%. De två senaste åren har dock siffran sjunkit och 2004 svarar 15% att

de provat narkotika. Detta år svarar totalt 43% att de erbjudits eller på annat sätt haft möjlighet att pröva narkotika.

Den vanligaste narkotikasorten är cannabis. År 2004 svarar 14% att de provat detta. Därefter kommer ecstasy, amfetamin respektive icke läkarförskrivna sömnmedel och lugnande medel (ca 2% vardera). Två tredjedelar av alla som testat narkotika har enbart rökt cannabis och över hälften har endast provat narkotika vid ett fåtal tillfällen (1–4 ggr).

Även andelen regelbundna narkotikaanvändare (använt senaste 30 dagarna) ökade mellan 1992 och 1999, från 1 till 3%, och har därefter sjunkit något (2% 2004). Värdena var högre under 1970-talet (3–5%), i synnerhet under första hälften av decenniet. Andelen som använt narkotika under den senaste 12-månadersperioden har minskat från 12 till 9% mellan 2002 och 2004.

Andelen som injicerat narkotika minskade från 1,5% under första hälften av 1970-talet till 1% under senare delen. Under 1980-talets första hälft sjönk siffran ytterligare, till 0,3%, ett värde som varit i princip oförändrat sedan dess.

Under 1970-talets första hälft var det relativt många som hade sniffat. Toppnoteringen gjordes 1974 med 24%. År 1980 var siffran nere i 10%. Frågan återinfördes 1998 och sedan 2000 svarar 5–6% att de sniffat åtminstone någon gång.

Alltsedan 1994, då frågan ställdes för första gången, har 1% svarat att de någon gång provat anabola steroider, och hälften har endast gjort det vid något enstaka tillfälle.

Tydliga regionala skillnader förekommer, vilket märks till exempel på att mönstrande från storstadslänen ofta redovisar mer omfattande drogvanor, i synnerhet vad gäller narkotikaerfarenheter. Mönstrande från norra Sverige redovisar normalt mindre omfattande drogvanor, även om undantag naturligtvis förekommer. Så är till exempel sniffning vanligare norr om Dalälven än söderöver, och detsamma gäller snusning. Skillnaderna i drogmönstren mellan länen är tämligen bestående från ett år till ett annat. Detta gäller även vid jämförelser mellan 2003 och 2004.

En indelning i stora samt mellanstora städer respektive mindre orter och landsbygd visar att i synnerhet narkotika- och rökvanorna är mer utbredda i större städer och minskar med avtagande befolkningstäthet. För alkoholvanorna, liksom för erfarenhet av sniffningsmedel, är skillnaderna mindre, samtidigt som användningen av snus är mest omfattande i landsbygdsområden.

En jämförelse mellan de tre största städerna och övriga riket visar på ännu större skillnader. Exempelvis har bortåt en fjärdedel av de mönstrande

från Stockholm, Göteborg och Malmö provat narkotika medan motsvarande siffra för övriga riket är 14%. Under 1970- och 1980-talen var narkotikaerfarenheten högst i Storstockholm men under 1990-talet uppmättes de högsta nivåerna oftast i Malmö. Under senare år har dock de tre städerna följts åt relativt väl.

Alkoholvanorna uppvisar tydliga samvariationer med övriga drogerfarenheter. De som intensivkonsumerar någon gång i veckan eller oftare redovisar klart större erfarenheter av narkotika, anabola steroider och sniffningsmedel jämfört med övriga. Även rök- och snusvanorna är betydligt mer omfattande hos dem som ofta intensivkonsumerar alkohol.

Utöver frågor om boendelän och uppväxtortens storlek har det även ställts frågor om sysselsättning, föräldrarnas utbildning och etnisk bakgrund vid olika tillfällen. Uppenbara samband mellan drogvänor och sysselsättning framkommer. Drogvänorna är betydligt mer omfattande bland dem som inte studerar och i synnerhet bland dem som varken studerade eller arbetade vid mönstringstillfället.

Erfarenhet av anabola steroider och sniffning var 2–3 gånger så vanligt bland mönstrande vars föräldrar enbart hade grundskoleutbildning eller där utbildningsnivån var obekant för respondenten, jämfört med dem med universitetsutbildade föräldrar. Även rök- och snusvanorna var avgjort mer omfattande bland mönstrande vars föräldrar hade lägre utbildningsnivå, likaså alkohol- och narkotikaerfarenheterna.

Tydliga skillnader i drogvänorna framkommer även beträffande utländsk bakgrund. Utlandsfödda rapporterar klart mer återhållsamma alkoholvanor men å andra sidan något högre grad av narkotikaerfarenhet. Svenskfödda med åtminstone någon utlandsfödd förälder liknar övriga svenskfödda i alkoholvanorna men utlandsfödda i narkotikaerfarenheter.

Rökning och erfarenhet av anabola steroider är vanligare bland personer med utländsk bakgrund medan snusning är vanligare bland etniska svenskar. Det kan samtidigt nämnas att såväl alkohol- som narkotikavanorna är mer omfattande hos adopterade än hos personer som vuxit upp med svenska föräldrar och själva fötts i Sverige.

Om man delar in de utlandsfödda i (övriga) européer och icke-européer finner man att alkoholvanorna i båda dessa grupper är klart mer återhållna jämfört med de svenskföddas. Narkotikavanorna är dock mer omfattande hos utomeuropeiskt födda och likartade i övriga två grupper.

Alla frågeundersökningar är behäftade med olika problem som kan ge upphov till felaktiga resultat. Dessa diskuteras i metodavsnittet och där konstateras att tidsserierna ger en tämligen obruten bild av drogvänornas utveckling trots att undersökningarna genomgått flera olika förändringar

samt att bortfallet varit betydande under vissa perioder. Enskilda siffror från enstaka år har dock ett begränsat värde. Undersökningarnas styrka är att belysa utvecklingen över tid.

Av de män som infann sig till mönstring 2004 fyllde 89% i enkäten. Det innebär att bortfallet, alltsedan år 2000, är något högre än under andra hälften av 1990-talet. Relaterat till den aktuella populationen män med svenskt medborgarskap utgjorde antalet besvarade enkäter sammantaget 77%. Detta är också lägre jämfört med senare delen av 1990-talet, då i genomsnitt 89% av en mönstringsaktuell generation besvarade enkäten. Minskningen beror inte bara på att bortfallet ökat utan främst på att allt fler inte behöver infinna sig till mönstringen eftersom de befrias med läkarintyg via korrespondens.

Sammantaget kan det konstateras att alkohol- och narkotikavanorna tydligt ökade i omfattning under 1990-talet. Under 2000-talet bromsas emellertid ökningarna och åtminstone vad gäller narkotikakonsumtionen så har en nedgång inträffat de allra senaste åren. Erfarenheten av anabola steroider och sniffning är dock oförändrade hittills under 2000-talet, samtidigt som rökningen minskat något.

Liknande trendmönster återfinns bl a i CANs årliga skolundersökningar i årskurs 9. För de allra senaste åren finns dessutom möjlighet att jämföra mönstringsresultaten med resultat från nationella gymnasieundersökningar i motsvarande åldersgrupp. Det framgår av dessa jämförelser att männen i de olika studierna rapporterar snarlika resultat för de frågor där jämförelser är möjliga.

Ovanstående innebär att trots att allt färre infinner sig till mönstring – och därmed genomför enkäten – så tycks detta inte påverka resultaten i så stor utsträckning att de redovisade trenderna inte speglar verkliga förhållanden.